

Андрій БЛИЗНЮК

Редакторська концепція Івана Франка

У статті на широкому фактичному матеріалі редакторської роботи Івана Франка у періодичних виданнях та видавничій сфері, його листування та статей розглядаються основні принципи та методика підготовки творів до друку, початки цілісної системи редагування, розробленої та втіленої письменником у своїй практичній діяльності.

Іван Франко відомий українській публіці як яскравий письменник, публіцист, літературний критик, перекладач, мовознавець, громадський діяч, історик, економіст, філософ, фольклорист та журналіст. З 1894 р., не отримавши дозволу на викладання у Львівському університеті, він відійшов від політичного життя і присвятив себе науковій, літературній та перекладацькій праці (залишив після себе понад 5 тисяч творів). Про втілення його численних видавничих проєктів, видавницьку та редакторську діяльність відомо набагато менше. Саме через це у статті наведено значну кількість фактичного матеріалу про цей аспект творчості І.Франка.

І.Франко був одним з перших професіональних видавців і редакторів в історії української книговидавничої справи, на багаторічному досвіді книговидавничої, журналістської та редакторської діяльності він сформулював і на практиці втілював основні принципи аналізу, оцінки, підготовки до видання, редакційного опрацювання літературних творів різних жанрів і типів видань. В історії українського редагування він по праву вважається основоположником літературної критики та журналістики, побудованих на науково обґрунтованих засадах.

Новаторський характер видавничо-редакторської роботи І.Франка формується на тлі невиробленості, а то й цілковитого безладдя в методах редакторсько-видавничої практики. Ця анархія приводила до повного ігнорування всляких норм редакторської етики та авторського права. Літературні твори виправлялися редакторами за власними смаками та на догоду міщанським смакам читачів. Редагувалося, цензурувалося, знищувалося все, у чому була хоч крихта критики суспільного ладу. Духовенство та міщанство вимагали від літератури змалювання вірцевих та ідеальних людей, бо вона мала, на їх думку, остерігатися всякого неестетичного та грубого. Так, у повісті І.Нечуя-Левицького "Причепя" редагувався без відома автора не лише правопис, але виправлялися слова та цілі

І.ФРАНКО – ВИДАВЕЦЬ І

ЖУРНАЛІСТ

абзаци; у повісті А.Свидницького "Люборацькі" вилучалися сатиричні місця; низка оповідань О.Кониського була дописана іншими людьми, спотворювалися твори Т.Шевченка тощо.

Потрібно було мати неабияку громадянську мужність, сміливість та розум, щоб у таких умовах висунути, сформувати та ствердити нові методи підготовки видань, принципи роботи з авторами та критерії оцінки літературного твору.

Усе життя І.Франка було пов'язане з журналістикою та видавничою діяльністю. Після вступу до Львівського університету він, разом із М.Павликом, О.Маковеем, увійшов до редакційного комітету студентського журналу "Друг" (1875). Поступово, з появою нових членів редколегії, напрям видання почав змінюватися: почалося відстоювання живої розмовної мови, суспільної ролі інтелігенції, літератури, науки, журналістики, їхніх завдань щодо народу. Саме в цьому журналі почали запроваджуватися та шліфуватися нові засади видавничо-редакторської роботи: видання повинно мати свою програму, певне коло авторів і читачів; на сторінках періодичного органу потрібно публікувати ті матеріали, які мають значний громадський інтерес; головна роль у доборі матеріалу для видання відводиться редакторіві, який формує обличчя видання.

У 1876 р. Франко та його однодумці видали альманах "Дністрянка", більшість творів у якому було ним відредаговано.

У 1878 р. І.Франко та М.Павлик заснували журнал "Громадський друг", який згодом перейменували на "Дзвін", а потім "Молот".

Після закриття "Громадського друга" І.Франко приєднався до видавців "Дрібної бібліотеки" (1878-1880), одночасно займався видаванням українсько-польської газети "Праса" (1878-1882), увійшов до складу редакції журналу "Правда".

У 1880 р. І.Франко та І.Белів заснували літературно-політично-науковий журнал "Світ". Журнал видавався неповних два роки та закrywся через матеріальну скругу. Після закриття "Світу" І.Франко прийняв запрошення редагувати журнал "Зоря", а також співпрацював з газетою "Діло" (1883-1885). Але не залишав наміру видавати власний журнал. Було навіть оголошено про передплату журналу "Братство". Ознайомившись з програмою, М.Драгоманов порадив назвати видання "Поступ", але проект видання через відсутність коштів так і не був реалізований.

Одночасно з пошуками можливостей для заснування періодичного видання І.Франко взявся за книговидання. Він поставився до цієї справи дуже професійно: вивчав запити читачьких верств, запозичував досвід зарубіжних видавців. Добре знаючи інтереси та смаки читачів, І.Франко намагався активно впливати на їх формування, сприяючи появі нових типів видань, зокрема серій та бібліотек. У 1887 р. він заснував серійне видання – "Наукову бібліотеку", яка трансформувалася у "Літературно-Наукову Бібліотеку" (1889-1898), що виходила у двох серіях – "малий" (1889-1898, 34 випуски) і "новий" (1894-1898, 11 випусків). Загалом як видавець І.Франко протягом життя брав участь ще у чотирьох видавничих серіях – "Дрібна бібліотека", 1879-1880; "Хлопська бібліотека", 1896-1899; "Міжнародна бібліотека", 1912-1914; "Всесвітня бібліотека", 1914-1916.

У 1888 р. вийшов перший номер літературно-наукового журналу "Товариш", членом редакції якого був І.Франко. Другий номер журналу не вийшов, хоча матеріали вже були дібрані.

З 1890 р. І.Франко разом з М.Павликом почали видавати двотижневик "Народ" (1890-1895). Одночасно Франко видавав спеціальну газету для селян "Хлібороб".

У 1894-1897 рр. Франко був редактором часопису "Житє і Слово", який став одним з перших українських журналів європейського рівня. Для журналу Франко замовив шрифти, організував попередню рекламу, запросив до співпраці кращі сили – Леся Українку, П.Грабовського, М.Коцюбинського, М.Драгоманова, А.Кримського, О.Маковця та інших.

У 1895 р. було засновано газету "Тромадський голос", у якій до 1901 р. говорилося про актуальні проблеми селянства.

У 1896 р. І.Франко увійшов до складу НТШ й активно залучився до видання "Записок НТШ". За його участю була закладена видавнича традиція видавати праці з різних дисциплін в окремих збірниках – "Збірник Математично-природописно-лікарської секції", 1897; "Збірник Історично-філософської секції" і "Збірник Філологічної секції", 1898. У 1895 р. започатковано серію "Пам'ятки українсько-руського письменства" (до 1914р. вийшло сім томів). Ця серія виходила почергово з іншою – "Джерела до історії України-Руси".

І.Франко був одним із засновників і редакторів ще одного періодичного видання НТШ – "Етнографічного збірника".

У 1898 р. вийшов інший орган НТШ – "Літературно-Науковий Вістник", у якому І.Франко працював головним редактором з 1899 р., а з 1903 р. – відповідальним редактором. Це був найбільш стабільний та плідний період у журналістській діяльності Франка. Саме тут було вперше надруковано програмний трактат І.Франка "Із секретів поетичної творчості". Сформовані фахові погляди на підготовку та редагування часопису Франко виклав у передмові до складеного В.Доманицьким "Показчика змісту "Літературно-Наукового Вістника" (1903).

У 1898 р. заходами НТШ та за активної участі І.Франка було створено "Українсько-Руську Видавничу Спілку у Львові". Саме з благословення Франка в літературу увійшло багато імен: О.Маковей, О.Кобилянська, Уляна Кравченко, Н.Кобриńska, Леся Українка, В.Стефаник, С.Ярошинська, М.Коцюбинський. Достатньо сказати, що в "малій" серії спілки вийшло 117 книжок, а в "великій" – понад 150 книжок української та зарубіжної літератури.

Ще на зорі своєї редакторської діяльності у статті "Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва" (1882) І.Франко сформулював "головні принципи, котрі повинні бути заховані в популярних видавництвах, коли вони мають досягнути свою ціль, т.е. – правдиво просвітити народ..."¹. Ці принципи зводилися до систематичності та певного плану у

¹ Цит. за: Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (XIX – перша третина XX ст.): Навч. посіб. / За ред. Н.Зелінської. – Львів: Світ, 2003. – С. 93.

роботі, побудованого на знанні педагогіки; до правдивості у зображенні природи і життя та викладу знань живою мовою в легкій та принадній формі.

Ця ж стаття, яку можна вважати першою вітчизняною теоретичною працею з основ редакційно-видавничої діяльності, містить рекомендації щодо спеціалізації видавництва на підставі репертуарних пріоритетів. І.Франко пропонував розділити видавництва на три групи: "видавництво наукове, видавництво політичне і видавництво, повчаюче о ділах практичних: господарстві сільським, ремеслах і т.д."² (пропозиція, що підтвердила свою життєздатність упродовж подальшої історії книговидання в Україні).

Згодом редакторська концепція І.Франка збагатилась ще кількома принципами.

Видання має мати своє обличчя, свої ідеали, свою програму, своє коло авторів та читачів, бути ідейно спрямованим. На думку І.Франка, періодичне видання — не корчма чи притулок, де однаково радо зустрічають всіх — аристократа, демократа, поступовця, ретрограда, націоналіста, інтернаціоналіста. Він виступав проти безпартійних та "безбарвних" журналів, які навіть хизувалися відсутністю програми.

В основі редакторської та видавничої діяльності мають бути принципи служіння інтересам народу. І.Франко засуджував редакторів друкованих органів, які слугували високопоставленим особам і друкували тільки їхні твори або ті, що відповідали їх "напрямокві".

Франко-редактор не схилився перед авторитетами, говорив їм правду в вічі, особливо тоді, коли стосувалося принципів чи ідеалів. Так, коли М.Павлик, приятель письменника, вирішив подати свою статтю в клерикальний журнал "Карпати", молодий І.Франко написав йому різкого листа: "Що ви, чоловіче божий, з пантелику збилися та завдали собі труда писати статтю для "Карпата"?.. Я мою самодержавною волею конфіскую вашу статтю і не шлю її до "Карпата", — се кажу вам одверто і заказую на будуще під такою ж карою: не смійте тратити дурно часу, паперу і атраменту..."³.

І.Франко відмовлявся друкувати праці навіть відомих людей, якщо ці праці не відповідали програмі видання. Так, коли йому запропонували надрукувати працю І.Нечуя-Левицького "Іван Виговський та Юрій Хмельницький", І.Франко обурився: "По якого чорта Ви прислали мені статтю про гетьманів? Хіба гадаєте на правду, що тут нема що ліпшого друкувати, як таке свинство, котре нікого не обходить, крім Барв(інського) et comp[aniam]. Грошей на її друк мені не дали, але хоч би й дали, то кажу Вам наперед, що її не надрукую"⁴.

Ідейна спрямованість видання, вірність демократичним принципам були для Франка-редактора і видавця понад усе, навіть тоді, коли він отримував надзвичайно заманливі пропозиції. Так, коли народовці не змогли власними силами видавати газету і звернулися до І.Франка та його друзів з пропозицією спільно працювати ("зложіть самі з себе комітет, видайте який хоче програм,

² Цит. за: Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (XIX – перша третина XX ст.): Навч. посіб. / За ред. Н.Зелінської. – Львів: Світ, 2003. – С. 94.

³ Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 20. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 74.

⁴ Там само. – С. 74 - 75.

робіть зміни в способі видавання⁵), але за умови, що будуть публікувати все, що забажають, то вони відмовилися.

І.Франко вимагав правдивості як друкованого слова, так і тих, хто його поширює. У своєму листі до редактора "Газети шкільної", згодом "Зорі" О.Партицького І.Франко змалював тип редактора, який, заграючи з публікою, іноді говорить правду, а частіше свідомо бреше. І найстрашніше, що все це робиться ради заробітку й слави. "Ви й самі не вірите в правду і силу своїх переконань, а держите їх тільки для інтересу і міняєте для інтересу, як міняється одяг для паради. Ваші переконання – коли мож у Вас говорити о яких-небудь переконаннях – се дійна корова, котра має годувати і Вашу кишеню і Вашу славу. Ви ставите і богу свічку, і чорту кочергу, немов той цудик, махаєте хвостом і перед радою шкільною, і перед поліцією, і навіть перед публікою, котру беретеся провадити і образувати, а котру тільки деморалізуєте своїми брехнями і безмісним підхлібством усяким її слабим сторонам, усяким її пагубним пересудам"⁶. Письменник вважає, що із званням редактора "нерозлучно в'яжеться обов'язок говорити правду і поступати чесно, бо інакше через те терпить широкий круг людей"⁷.

Різко негативно ставився І.Франко до редакторів, які одночасно слугували кільком партіям, називаючи це політикою служіння нашим і вашим, яка на довгі роки приглушила дискусії про насущні справи, звівши все до брехні й пустої балаканини. Письменник вважав, що будь-яке видання має мати свою чітку програму чи напрям, а не загравати з читачами, заради збільшення передплатників.

Важливим принципом редакторської праці І.Франко вважав колективність та колегіальність оцінки творів, спільність зусиль співробітників, творчий, дружній дух колективної праці. Значна кількість видань вийшла завдяки колективним зусиллям І.Франка та його друзів – М.Павлика, І.Белея, Н.Кобринської, В.Гнатюка. Як редактор багатьох видань, І.Франко постійно радився з ними, ніколи не впадав в амбіцію, не драгувався через дрібниці. Він завжди прислухався до будь-яких зауважень до своєї роботи як письменника та як редактора.

Однією з причин невдачі з виданням "Друга" І.Франко вважав незгоди, розбіжності між членами редакційного комітету, намагання кожного з співробітників друкувати в журналі матеріали, які відповідають лише його смакам. Беручись зміцнити видання, поставив його на твердий ґрунт, І.Франко вважав, що кожен співробітник редакції повинен пильнувати видання — "а таким способом і неладу й всяких дефравдацій і сварів уйдем"⁸.

Працюючи над тим чи іншим виданням, він завжди зважав на думку товаришів, друзів, просив подавати зауваження та пропозиції, прислухався до їх думки й поради. У програмі він обов'язково вказував на принцип колективізму,

⁵ Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 20. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 92.

⁶ Там само. – С. 112.

⁷ Там само.

⁸ Там само. – С. 21.

який так лякав поліцію. Так, коли з поліції повернули програму "Нової основи", то слова "принцип колективізму" було підкреслено червоним.

Відомо, що І.Франко співпрацював в друкованих органах народовців. Це відбувалося не з особистих корисних міркувань, а через наполягання гуртка молоді, яка намагалася таким чином поширювати свої ідеї. Йти на компроміс за певних умов навчав І.Франко й інших. Так, коли Н.Кобринська, редактор "Жіночого альманаху", порвала з товариством та вийшла з нього, К.Попович питала у І.Франка, чи не потрібно забрати з журналу свої твори. Письменник заперечив: "Інша річ з альманахом... Альманах Кобр(инської) повинен бути вже не діло товариства жіночого, а діло освіченої і поступової частини русько-укра(їнського) жіноцтва, до котрого вона й Вас має право зачислити"⁹.

Робота в періодичних органах і видавництвах дала Франкові розуміння необхідності організації та планування редакторської справи, її завдань, прав й обов'язків редактора. Дбаючи про якнайкращу організацію справи, І.Франко намагався запровадити особисту відповідальність кожного за доручену йому справу. Так, плануючи ведення "Нової основи", він писав: "А щоб робота не звалювалася на одного, я говорив з людьми таке: віддати редагування поєдинчих відділів поєдинчим людям... Таким способом, думаю, введеться гарний поділ праці. Редагуючий якийсь відділ не мусить сам усе до того відділу писати, а тільки все, що йде до того відділу, переходить через його руки: він поправляє, порядкує, загалом укладає так, щоб за ту частку брав на себе повну відповідальність перед громадою читаючою"¹⁰.

Франко-редактор був твердо переконаний, що редактор має бути, насамперед, організатором видання, організатором нового матеріалу, має залучати нових авторів. Цю тезу І.Франко активно втілював у життя, підтримуючи тісний зв'язок з людьми значимими і вміючими, заохочував їх писати. "Я тут стараюся різними способами і від різних осіб зібрати цілу купу фактів і характеристик про дрогобицьку гімназію, з котрих би можна було зложити таку статтю, від котрої б аж у п'ятих постило нашим педагогам і раді шкільній"¹¹.

Дбаючи про задоволення читацького попиту, І.Франко намагався подавати в журналах різноманітний матеріал — історичні, філософські та економічні статті, статті з питань релігії тощо. Зазначимо, що через те, що читацькі інтереси в ті часи не тільки не вивчалися, але й не могли бути задоволені через брак авторів, Франкові-редактору часто доводилося бути гнучким як у пошуках авторів, так і у доборі матеріалу. У листах І.Франко часто писав про те, що майбутні гонорари підуть на організацію нових видань. "Дохід з віршів я рішив повернути на видавання бібліотеки, так само як гонорар за "Зелепугу" в "Зорі". Треба латати, як можна"¹².

Обмірковуючи плани майбутніх видань, І.Франко намагався залучити якомога більше авторів, одержати якомога більше хороших творів. Так, для

⁹ Франко І. Твори: У 20 т. — Т. 20. — К.: ДВХЛ, 1956. — С. 312.

¹⁰ Там само. — С. 86.

¹¹ Там само. — С. 154.

¹² Там само. — С. 350.

першого номера "Поступу" (початок 1887 р.) письменник планував свій роман "Не спитавши броду" та деякі вірші, роботу М. Драгоманова про М. Костомарова, працю О. Терлецького "Літературні стремління галицьких русинів", відводив місце для хроніки, куди пропонував ряд дописів про економічні і громадські порядки в Галичині, реферати про видавництва, статті про господарські товариства та інше. Сюди ж мала ввійти й літературна хроніка.

Редактор І. Франко вважав причиною неуспіху деяких видань відсутність у них певної програми та невміння організувати роботу, наголошуючи на тому, щоб програма видання "не оберталась на пустих словах, але була справді виразом переконань безповоротних"¹³. Коли в 1884 р. О. Партицький хотів віддати газету "Зоря" І. Франкові, письменник вирішив не "видавати її так, як досі", а, збільшивши обсяг, друкувати, добирати все "до певної прогресивної і ясної програми", щоб "провести не одну струю свіжого воздуха в нашу галицьку атмосферу"¹⁴.

Чільне місце в роботі Франка-видавця й редактора займали планування, добір матеріалу і авторів для публікування. І хоча важко було планувати видання, не маючи надійних авторів, потрібних коштів, зустрічаючи опір з боку влади та поліції, І. Франко не поміщав того, що суперечило його поглядам. Він добирив твори за ідейним спрямуванням, змістом та літературною майстерністю, вважав, що вони повинні мати як виховну, так і естетичну мету. Критикуючи недолугий підбір творів у "Збірнику пісень патріотичних і січових", виданого у Чернівцях в 1906 р. анонімним "січовим батьком", письменник зазначав, що в збірці є багато пісень, яких для користі збірника необхідно було пропустити. І. Франко вважав, що якщо інтелігенція хоче піднести народ на вищий культурний рівень, то йому необхідно подавати культурні твори, а не культивувати в ньому смаки, що поширюються ярмарковою літературою.

Зберігаючи чимало листів від покійних письменників і громадських діячів, І. Франко вважав, що варто друкувати лише ті з них, які проливають світло на історію культурних і громадських стосунків, літературне життя, біографію того чи іншого діяча та становлять широкий громадський інтерес.

Запланувавши у серії "Дрібна бібліотека" подати для молоді "енциклопедію наук", І. Франко на перший план ставив твори суспільної та природничої тематики та рішуче відкидав історичні твори, що оспівували князів, гетьманів тощо. Так, відмовляючись друкувати працю М. Драгоманова про гетьманів, І. Франко писав: "По-моєму, історія так "спопуляризована" нікого до мислі не побудить, — а тільки й тоту мисль, яка є, — приспить"¹⁵.

І. Франко уважно стежив за репертуаром журналів. Часто він критикував польський "Tydzień" за "сенсаційні романи або здохлий гумор"¹⁶, в німецьких журналах бачив "по більшій часті речі неудоковаримі та й мало для нас

¹³ Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 20. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 241.

¹⁴ Там само. – С. 240.

¹⁵ Там само. – С. 75.

¹⁶ Там само. – С. 87.

інтересні"¹⁷, різко критикував польську "Równość" за псевдонауковість, "а вже її фактичний та чисто агітаційний бік – балаканка, варт "Набата" та всяких других яро-революційних краснопіаів"¹⁸.

І.Франко з повагою ставився до індивідуальної творчої манери кожного автора і завжди намагався зберегти її. Так, він терпляче чекав відповіді від А. Кримського щодо запропонованих йому змін у перекладі праці Клоустона, не наважувався правити рукопис без згоди автора.

Відмітною рисою Франка-редактора була його скромність. Він ніколи не виставляв напоказ, на перший план своєї особи, не хизувався своїми знаннями, а, навпаки, завжди підкреслював, що він, як і всі люди, може помилитися, а тому не раз просив вибачення за редакторське втручання в чужу працю, за свою "незручну" руку. І.Франко не впадав в амбіцію, коли автор був не згоден з його зауваженнями. Навпаки, надсилаючи авторові виправлений текст або коректуру, він зазначав: "Будьте ласкаві прочитати уважно друковане, і коли побачите, що я зробив Вам де-небудь кривду, то напишіть, щоб я нічого далі не тикав у Вашім тексті, а я піддамся Вашій волі"¹⁹. У листі до Олени Пчілки він писав, що "Орла" не прийняв до 1-го номеру; його, по моїй думці, треба б ще трохи ошліфувати, а зробити се без Вашого дозволу я не осмілюсь"²⁰.

Взаємини Франка-редактора з літераторами були доброзичливими та без зарозумілості. Він завжди знаходив час переглянути рукопис не лише відомого автора, а й початківця, своєчасно їм відповідав, давав поради щодо подальшої роботи, виправляв їхні твори (листування з О.Коваленком, В.Жуковецькою, Б.Познанським та ін.).

Разом з тим І.Франко був дуже вимогливим, принциповим редактором і критиком. Завжди відвертий в оцінках, він ніколи не приховував від авторів ваді їх творів. Так, цінуючи талант Лесі Українки, І.Франко писав, що в її ранніх поезіях є багато примітивно звіршованих дитячих вражень; Уляні Кравченко зауважує, що вона має перестати наслідувати Конопницькій, відкинувши суб'єктивні враження і настрої "писати і в поезії і всюди тільки правду"²¹; Климентії Попович нагадував, що для вироблення літературної техніки необхідно систематично й багато працювати тощо.

І.Франко мав ділові, доброзичливі щирі стосунки з авторами. В одному з листів до Уляні Кравченко він писав: "Я принципіальний ворог всяких компліментів і ворог тих, що говорять компліменти"²². Письменник вважав, що редактор, критик має висловлювати свою думку відверто, без злості чи суююкання, хоча така позиція буде лише збільшувати редакторові кількість його ворогів.

І.Франко виступав за творчі стосунки, тісний зв'язок редактора з автором. З листів письменника до авторів видно, що він постійно радився з ними,

¹⁷ Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 20. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 88.

¹⁸ Там само. – С. 102.

¹⁹ Там само. – С. 550.

²⁰ Там само. – С. 291.

²¹ Там само. – С. 228.

²² Там само. – С. 195.

пропонував опрацювати той чи інший матеріал, часто сам підказував теми для майбутніх творів, висловлював свої зауваження й пропозиції з приводу прочитаного, просив зробити авторські правки й якнайшвидше надіслати йому, замовляв новий матеріал тощо. Подібну роботу редактора з автором він вважав неодмінною умовою успішного написання і завершення твору.

І. Франко був проти диктатури редактора і намагався робити правки рукою автора, його волю вважав незаперечною. Взаєморозуміння, право на відстоювання своїх поглядів і естетичних уподобань, розмова ділових партнерів — все це, на його думку, були єдино правильні стосунки між автором і редактором.

Оперативність, сумлінність, чесність, щирість були невід'ємними рисами Франка-редактора. Пізніше він мав повне право сказати: "Бувши мало що не 10 літ головним співробітником, а потім головним редактором "Літературно-наукового вісника", я можу сказати по совісті, що не пропустив не то одної статті, але навіть одного рядка, не прочитавши його вперед у рукописі, і не справивши, де було треба, чи то в порозумінню чи без порозуміння з автором"²³.

Про сумлінність Франка-редактора, гарячу зацікавленість видавничо-редакторськими справами свідчать його листи до авторів і друзів. В них письменник викладав свої плани і програми, просив надсилати для його видань матеріали, твори, переклади. В листах він писав про необхідність придбання нових шрифтів, скаржився, що не мав змоги, будучи у від'їзді, прочитати коректуру, її прочитала інша людина, а потім довелося цілий аркуш перероблювати²⁴.

Неоціненні заслуги Франка у виробленні теоретичних принципів оцінки літературного твору. Він засуджував прихильників суб'єктивної оцінки твору, вважаючи, що вона має бути "тверезим, розумно умотивованим осудом", а не догматичною, неаргументованою, побудованою і на відчуття "sic mihi placet" (так мені подобається – А.Б.)²⁵. Франко неодноразово висміював голослівні, не підкріплені ґрунтовним аналізом і аргументацією оцінки-осуди, менторський тон, беззаперечність суджень, позицію редактора-критика як Зевса-громовержця. Він не визнавав і не приймав суджень на кшталт: "Оце місце вийшло не вельми поетичне, мова у сього автора вельми мелодійна, або навпаки – в тих віршах нема й сліду поезії, проза сього автора суха, мертва, рапава, вірш деревляний"²⁶.

Редактор має виробити свій метод, набути "критичної здібності", а від суб'єктивних, поверхових суджень про твір його має застерегти широкий кругозір, інтелігентність, вироблені погляди, уподобання та симпатії. Редактор, на думку І. Франка, спираючись на наукові підвалини, має розробити шляхи й методи аналізу літературних творів, має добре знати закони художньої творчості, а також закони, принципи і методи її аналізу, вміти застосувати їх до

²³ Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 16. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 410.

²⁴ Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 20. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 554.

²⁵ Там само. – С. 257.

²⁶ Там само. – С. 251.

нових питань, які висуває кожен конкретний твір. Помічаючи фальш автора, редактор має протиставити йому "свій власний ідейний або дійсний, реальний світ"²⁷, має сперечатися з автором, не перекручуючи його намірів і не приписуючи йому того, чого він не мав на увазі сказати.

Оцінка твору, на переконання І.Франка, – це справжнє дослідження: "розбір книг, виявлення артистичних способів автора і враження, яке робить його книга"²⁸. У статті "Із секретів поетичної творчості" він зазначав, що критика, яка "не має ані солідної доктрини, ані доброго наукового методу ... зійде на пусту ... балаканину, або, ще гірше, на прислужницю літературної моди, що дуже часто буде рівнозначним з прислужництвом зіпсованому смакові, гнилих, дармоїдських, декадентних та маючих і впливових верств"²⁹.

У статті "Відповідь критикові "Перебенді"" І.Франко відстоював власний метод оцінки художнього твору – аналітичний, індуктивний, справді науковий. "Приступаючи до оцінки твору літературного, я беру його поперед усього як факт духовної історії даної суспільності, а відтак як факт індивідуальної історії даного письменника, с. е. стараюся приложити до нього метод історичний і психологічний. Вислідивши таким способом генезис, вагу і ідею даного твору, стараюся поглянути на ті здобутки з становища наших сучасних змагань і потреб духовних та культурних, запитую себе, що там находимо цінного, поучаючого і корисного для нас, т. е. попросту, чи і оскільки даний автор і даний твір стоїть того, щоб ми його читали, ним займалися, над ним думали і про нього писали"³⁰.

Письменник вимагав від редакторських оцінок наукової глибини, аргументації, фахової кваліфікації. Редактор має уважно вивчити твір, простежити й розкрити причини помилок і вад. Редактор не повинен для зручності розсікати твір на окремі уривки, бо тоді наукова критика втрапить свій сенс. При вивченні твору слід спокійно простежити факти й доводи, шукати їх основ, встановлювати не вину чи заслугу, а причини й наслідок. Усе має бути продумане, аргументоване, зазначав І. Франко, хоча є й такі редактори, що нічого не цураються, аби тільки досягти свого, або такі, що відразу приймають за доказ те, що ще має бути доведене.

Письменник був проти пустих і голослівних статей про авторів. Поважаючи правдиву, об'єктивну оцінку, І.Франко обурювався плітками, лайкою, голослівними звинуваченнями. В одному з листів до І.Бодуена де Куртене він зазначав: "Наша преса дискутувати не вмєє, коли не може вилаяти, то волисть мовчати. Хвалить тільки "своїх", із своєї кліки"³¹.

Отже, оцінка твору, на думку І.Франка, повинна впливати з його об'єктивної вартості. Потрібно визначити, "чи у автора є талант, чи нема", говорити "про якість і силу того таланту", але коли він не викликає "естетичного

²⁷ Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 20. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 248.

²⁸ Там само. – С. 257.

²⁹ Там само. – С. 254.

³⁰ Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 17. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 65.

³¹ Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 20. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 575.

вдоволення в душі людській", його, "як неолоадний, треба без дальшої дискусії кинути між макулатуру"³².

Основні теоретичні принципи І. Франка-редактора відіграли величезну роль у вихованні письменників, у розвитку жанрів української літератури, у поліпшенні художньої вартості її творів. Підтвердженням і втіленням цих теоретичних принципів була практика Франка-редактора: його численні аналізи, розбори й оцінки творів у рукописах, їх редакційне опрацювання.

Андрей Близнюк. Редакторская концепция Ивана Франко

В статье на широком фактическом материале редакторской работы Ивана Франка в периодических изданиях и издательской сфере, его переписке и статей рассматриваются основные принципы и методика подготовки произведений к печати, начала целостной системы редактирования, разработанной и воплощенной писателем в своей практической деятельности.

Andriy Blyznyiuk. Ivan Franko's Editorial Concept

In the article on wide actual material of editorial work of Ivan Franko in the magazines and publishing sphere, his correspondence and articles, basic principles and methods of preparation of works for printing are examined as well as the beginnings of the integral system of editing, developed and incarnated by the writer in his practical activity.

³² Франко І. Твори: У 20 т. – Т. 16. – К.: ДВХЛ, 1956. – С. 258.